

PUTEREA PAPALĂ, COMUNITĂȚI LOCALE ȘI PRETENDENȚI: BISERICA DIN CROAȚIA, DALMAȚIA ȘI SLAVONIA ȘI LUPTA PENTRU TRONUL REGATULUI UNGARIEI-CROAȚIEI (1290-1301)

Mišo Petrović

Rezumat. Cercetările anterioare s-au concentrat mai ales asupra modului în care Sfântul Scaun a sprijinit sau nu, a obstrucționat sau a ignorat accesarea Angevinilor la tronul Ungariei între 1290 și 1301. Indiferent de opțiunea papală istoricii au argumentat cum anume se explică schimbările care au apărut în această perioadă în organizarea bisericii în Croația, Dalmatia și Slavonia și rolul pe care aceste schimbări l-au jucat în urcarea apoi a lui Carol Robert pe tronul Ungariei, în 1301. În schimb, eu am analizat evoluțiile locale și modul în care acestea s-au interconectat cu situația internațională și cum s-au influențat unele pe celelalte. Ceea ce include evaluarea motivelor din spatele acțiunilor a trei actori majori care l-au adus pe Carol Robert în Ungaria: Sfântul Scaun, curtea Angevină din Napoli și oligarhii locali, nobilii Šubići. Cu toate că se pot aduce și alte explicații privind cooperarea dintre acești trei factori, respectiv, cei de natură culturală, economică și politică, studiul de față se concentrează asupra schimbărilor din cadrul structurilor bisericii locale. Am urmărit modul în care fiecare dintre părțile implicate a contribuit la aceste evoluții și cum au utilizat spre propriul folos reformele bisericii locale. Studiul evaluează agendele inextricabil legate ale Sfântului Scaun, Angevinilor și nobililor Šubići la finele secolului al XIII-lea.

RIVALUL ȘI VASALUL LUI CAROL ROBERT DE ANJOU: REGELE VLADISLAV AL II-LEA NEMANJIĆ

Aleksandar Krstić

Rezumat. Vladislav al II-lea (cca. 1270–după 1326) a fost fiul regelui sârb Ștefan Dragutin (1276–1282, m. 1316) și al reginei Caterina Árpád. Obligat să cedeze tronul fratelui său mai tânăr, Ștefan Uroš al II-lea Milutin (1282–1321), Dragutin și-a păstrat titlul regal și părțile nordice ale statului sârb. În anul 1284 a primit, de la fratele său vitreg, regele ungar Ladislau al IV-lea, posesiunile ungare de la sud de Sava și Dunăre (Belgrad și Mačva). Ștefan Dragutin a susținut drepturile fiilor săi la tronul Serbiei, fapt pentru care s-a războit cu fratele său, Milutin, timp îndelungat (1301-1312). În același timp, l-a căsătorit pe fiul său Vladislav cu fiica voievodului Transilvaniei, Ladislav Kán, și și-a anunțat candidatura la tronul Ungariei. Deși acest fapt a determinat conflictul militar dintre Carol Robert și Ștefan Dragutin (1307-1313), pretențiile prințului sârb nu au pus serios în primejdie autoritatea tânărului rege Angevin. Vladislav al II-lea i-a succedat tatălui său la conducerea statului (1316), cel mai probabil ca vasal al regelui Carol Robert. Cu toate acestea, Vladislav a fost capturat în curând de unchiul său, Milutin, care a ocupat și teritoriile acestuia. Acest fapt a dus la conflictul dintre Milutin și Carol Robert și, după moartea regelui sârb, Vladislav al II-lea a refăcut, pentru un scurt timp, statul (1321-1326). Expulzat de fiul lui Milutin, regele Ștefan al III-lea Dečanski (1321–1331), Vladislav al II-lea a fugit în Ungaria, unde cel mai probabil a și murit.

CONTINUITATE ȘI SCHIMBARE ÎN REȚEAUA URBANĂ DIN UNGARIA ÎN PERIOADA ANGEVINĂ TIMPURIE

Katalin Szende

Rezumat. Studiul de față analizează noile caracteristici ale dezvoltării urbane în Ungaria perioadei angevine, mai cu seamă în timpul domniei lui Carol I (1301–1342). Studiul pune în discuție fondarea de noi orașe și reînnoirea sau schimbarea statutelor privilegiate ale celor vechi conform circumstanțelor politice și economice noi, precum și preferințele politicii urbane regale. În prima jumătate a secolului al XIV-lea, dezvoltarea urbană a beneficiat, în general și, totodată a contribuit la stabilizarea domniei Angevinilor, dar diferite elemente ale rețelei urbane din Ungaria au cunoscut traiectorii diferite. În această perioadă, regatul Ungariei nu a avut o singură „cetate-capitală”, iar Timișoara, Visegrád și Buda au servit ca reședințe regale în diferite momente, datorându-și importanța prezenței regelui și a curții regale și mai puțin unor privilegii formale. Corelarea reședinței regale cu cele episcopale s-a redus treptat, astfel că în prima perioadă a secolului al XV-lea, s-a restrâns la orașul Zagreb. Mineritul și comerțul au fost cele mai rațional dezvoltate aspecte ale vieții urbane, ele dovedindu-se profitabile pe termen lung și în cadrul cărora interesele regilor coincideau cu cele ale respectivelor orașe.

ORAȘE ȘI AȘEZĂRI CU CARACTER URBAN ÎN REGIUNEA DUNĂRE-TISA-MUREȘ, ÎN EVUL MEDIU

István Petrovics

Rezumat. După o scurtă introducere privind dezvoltarea urbană în Ungaria medievală, autorul elucidează în acest studiu corelația dintre așezările cu caracter urban și orașe. Oferă o imagine comprehensivă a amplasamentelor acestor așezări și discută istoria orașelor importante din regiunea Dunăre-Tisa-Mureș. Autorul subliniază, în final, trăsăturile specifice dezvoltării urbane în părțile sudice ale Regatului medieval al Ungariei.

TRĂIND LA FRONTIERĂ: MARGRAFII SUD-SLAVI ÎN BALCANII EVULUI MEDIU TÂRZIU (SECOLELE XIII-XV)

Neven Isailović

Rezumat. Articolul oferă o prezentare generală a istoriei teritoriilor de frontieră din Evul mediu târziu și a stăpânilor în regiunea cuprinsă între statele sud-slave și țările vecine (Ungaria, în primul rând). Se remarcă faptul că atât statele sud-slave cât și vecinii lor apropiați au organizat teritoriile de frontieră ca mărci oficiale sau neoficiale. În vreme de război, o stare frecventă în epocă, aceste teritorii-tampon erau primele expuse atacurilor dușmanilor. Din acest motiv, nobilii puternici și de seamă, de încredere pentru suzeran, au ocupat pozițiile de

margrafi, acumulând, ca urmare a serviciilor aduse, mai multă putere și avere care, ocazional, deveneau ereditare. Pe baza exemplelor oferite de nobilii sârbi, bosnieci și croați care controlau zonele de hotar, se subliniază că în ciuda încrederii ce le-a fost arătată, aceștia nu erau întotdeauna loiali suzeranului. Pentru a-și atinge propriile țeluri, aceștia declanșau uneori chiar și divizarea propriilor lor țări folosindu-se de substanțiala lor putere politică, economică și umană. În perioada ocupației otomane a Balcanilor, au fost dispuși să schimbe taberele, servind și pe unguri, și pe turci în același timp, conducând pe același drum și populația locală.

IOBAGIO CASTRI - NOBILIS CASTRI - NOBILIS REGNI. IOBAGI DE CETATE, NOBILI AI CETĂȚII, NOBILIME. EVOLUȚIA UNEI PĂTURI SOCIALE ÎN COMITATUL KRIŽEVCI

Éva B. Halász

Rezumat. În epoca Arpadiană, societatea din regatul Ungariei a fost divizată în mai multe grupuri. Fiecare grup avea propriul său statut, ceea ce înseamnă că fiecare grup deținea un sistem complex de obligații și drepturi, specifice exclusiv grupului respectiv. Unul dintre acestea a fost statutul iobagilor de cetate (*iobagiones castri*). Pe de o parte, aceștia aveau mai puțină libertate decât nobilii, dar, pe de altă parte, aveau mai puține obligații decât stările numite *castrenses*. Diversitatea socială dispare până în secolul al XIV-lea și diviziunea se reduce la două mari grupuri: nobili și iobagi. În Slavonia însă, iobagii de cetate sunt menționați în documente și în secolul al XIV-lea. În secolul următor apare un nou termen în documente – nobili ai cetății (*nobiles castri*) – și, în paralel, sintagma *iobagiones castri* dispare. Studiul de față analizează și compară caracteristicile celor două straturi sociale și ilustrează evoluția unui grup social distinct, prin similitudini și diferențieri.

DINCOLO DE ARHONDOLOGIA COMITATULUI CARAȘ (REFLECȚII ASUPRA ACTIVITĂȚII OFICIALILOR ȘI A AUTORITĂȚILOR COMITATENSE ÎN CARAȘ)

Elek Szaszko

Rezumat. Obiectivele principale ale prezentului studiu vizează realizarea unei introspecții privind activitatea autorităților comitatense în Caraș, prin prisma personalului, și compararea acesteia cu datele oferite de bibliografia subiectului. Au fost incluși în analiză, în acest scop, participanții de la toate nivelele administrației comitatului: lista deja existentă a comiților, a vicecomiților și a juzilor nobiliari a fost extinsă acum cu cea a celor numiți *ex nobis* și cu oamenii comitatului. În primul rând, a fost examinat prestigiul de a fi conducătorul comitatului Caraș, pentru a se vedea dacă acesta a avut vreun impact în administrarea comitatului. Se poate afirma că în prima jumătate a secolului al XIV-lea a fost consemnată prezența cea mai regulată a comiților, în persoană, la cancelariile lor, iar absența lor nu a rezultat, cu necesitate, din faptul că ar fi fost demnitari cu un rang mai înalt. Totuși, începând cu anii 1360, comiții dispar din administrația comitatului, lăsând conducerea curții

comitatense și activitatea juridică vicecomitelui sau vicecomiților, asemenea tendinței generale de evoluție a lucrurilor în Ungaria medievală. În cea de a doua parte a studiului, activitatea comitatului este discutată din punct de vedere socio-istoric, analiza concentrându-se pe cariera și asocierea unora dintre oficiali. În primul rând, în acest capitol a fost adoptată metoda revelării relației stăpân - slujbaş pentru a încerca clarificarea identității unora dintre comiți (cu un succes evident în cazul palatinului Opuliai László, cu unul mai redus în cazul comiților din anii 1390). În completare, s-a intenționat și realizarea unei imagini cât mai vivace și vii privind funcționarii comitatului, prin prisma carierei lor. Acest scop ni s-a relevat în cursul analizei implicării vicecomiților în administrația comitatului, pe măsură ce am luat în calcul câteva elemente, precum datorii, titluri, durata exercitării funcției, deținerea funcțiilor în coparticipare, respectiv, sistemul administrativ tri-stratificat. Ultima, dar nu cea de pe urmă problemă, cea a „indispensabilelor cerințe” ale juzilor nobiliari a fost revizuită incluzând aici și acei oameni numiți *ex nobis*, precum și oamenii comitatului – cei care îi însoțeau sau îi înlocuiau pe aceștia în îndeplinirea sarcinilor lor. Clasificarea acestor oameni nu doar că ne-a permis să remarcăm schimbările care au avut loc în administrația comitatului sau să vedem în ce măsură lista juzilor nobiliari ar putea să fie, sau nu, extinsă, ci a contribuit și la a emite sugestii privind dinamica nobilimii, prin recunoașterea, de exemplu, a membrilor merituoși ai comitatului și, deopotrivă, prin identificarea statutului lor social. Deși studiul rămâne indecis – atât timp cât sursele din comitatul Caraș nu oferă un număr satisfăcător de probe –, el poate oferi o fațetă adițională cercetării în scopul unei mai bune înțelegeri a activității autorităților comitatului.

CONVERGENȚE ȘI DIVERGENȚE: PERIOADA TIMPURIE A DINASTIEI DE LUXEMBURG ÎN BOEMIA ȘI UNGARIA

Balázs Nagy

Rezumat. Studiul discută procesul venirii la tron a dinastiei de Luxemburg în Boemia, la începuturile secolului al XIV-lea, și în Ungaria, spre sfârșitul acesteia, ajungând la concluzia că există un puternic paralelism între aceste procese în cele două țări. Primii conducători ai Boemiei, regele Ioan și fiul său Carol al IV-lea au luat câteva măsuri privind promovarea Cultului Sfinților locali în Boemia și în afara acesteia. Un fapt reflectat în numele de botez al lui Carol (Wenceslas) și în sprijinirea puternică a cultului acestuia în Boemia mijlocului de secol al XIV-lea. Sigismund, rege al Ungariei începând cu anul 1387, a folosit aceleași metode pentru a-și consolida puterea în Ungaria, pe care le-a folosit, cu câteva decenii mai înainte, tatăl său în Boemia. El și-a declarat venerația personală față de sfântul național al Ungariei secolului al XI-lea, Sfântul Ladislau, prin câteva donații la sanctuarul acestuia. Venerarea sfinților naționali și consolidarea legitimității regale prin aceasta a fost metoda folosită efectiv de regii de Luxemburg, atât în Boemia cât și în Ungaria.

PREȚUL ASCENSIUNII LA TRON. ZĂLOGIREA UNGARIEI DE NORD-VEST ÎN LUPTA LUI SIGISMUND DE LUXEMBURG PENTRU TRONUL UNGARIEI

János Incze

Rezumat. Sigismund de Luxemburg ar fi reușit cu greu probabil să ajungă rege al Ungariei fără ajutorul militar al margrafilor din Moravia. Studiul de față prezintă evenimentele din preajma ascensiunii lui Sigismund la tronul Ungariei și se concentrează pe soarta interfluviului Váh-Dunăre, care a fost ocupat de trupele din Moravia și ținut sub stăpânirea margrafilor pînă la când au fost răscumpărate cheltuielile lor militare. În plus, studiul investighează măsura în care aceștia au reușit să supună teritoriile din comitatele Nytria și Pozsony, care au fost limitele stăpînirii lor aici, cum a încercat și a reușit, în cele din urmă, Sigismund să recucerească zona și care ar fi putut fi statutul legal al interfluviului Váh-Dunăre în perioada stăpînirii moraviene.

CONGREGAȚIA GENERALĂ A STĂRILOR DIN ANUL 1397, DE LA TIMIȘOARA

Zoltán Iusztin

Rezumat. Secolul al XIII-lea a reprezentat o perioadă plină de transformări sociale și politice pentru Regatul Ungariei. După invazia tătară, procesul de reconstrucție a țării a adus în prim plan noi instituții, unele dintre ele fiind similare adunărilor de stări din apusul Europei. O parte a istoriografiei a susținut că inițiativa constituirii congregațiilor generale și a adunărilor provinciale a aparținut regilor, însă izvoarele documentare atestă că, în momentele critice, atunci când autoritatea coroanei era practic inexistentă, Biserica Romano-Catolică, prin intermediul episcopilor maghiari, a depus eforturi pentru a menține unitatea țării. Misiunea sa nu s-a încheiat odată cu încoronarea lui Carol Robert, ci a continuat și în veacul următor.

În plan social, aceeași perioadă a fost determinantă pentru apariția nobilimii care, prin îndepărtarea celorlalți locuitori ai țării din viața politică, devine principalul aliat al coroanei în ce privește procesul de guvernare. Devenind un corp omogen și reprezentativ pentru întregul teritoriu al regatului, nobilimea cunoaște o proprie ierarhie în vârful căreia se aflau baronii. Alături de marea nobilime ei au participat permanent la guvernarea țării, în timp ce restul nobilimii lua parte doar cu ocazia adunărilor generale. Chiar dacă, inițial la întrunirea congregațiilor puteau participa toți locuitorii țării, indiferent de condiția lor socială, odată cu trecerea timpului nobilimea obține exclusivitatea asupra organizării acestor instituții. Același proces a determinat constituirea unor grupuri sociale cu interese și însușiri proprii, denumite stări. În ciuda opiniilor bine cunoscute despre diversitatea și componența lor, izvoarele istorice adevăresc faptul că membrii stărilor erau recrutați din rândul nobilimii. În ce privește Regatul Maghiar, nici comunitățile etnice și nici cele profesionale, precum orașele sau târgurile nu pot fi raportate la o anumită stare datorită lipsei reprezentativității și a răspândirii neuniforme pe suprafața țării. Concomitent marea majoritate a târgurilor și orașelor erau părți ale domeniilor nobiliare, astfel că locuitorii lor dețineau o condiție apropiată de cea a iobăgimii.

NOTE PRIVIND CAMPANIA LUI VLADISLAV VARNENCHIK ÎN BULGARIA NORD-ESTICĂ DIN TOAMNA ANULUI 1444

Nevyan Mitev

Rezumat. Campania lui Vladislav Varnenchik din 1443-1444 a făcut obiectul cercetării multor oameni de știință. Problematika acesteia este larg răspândită în istoriografia europeană. În anii din urmă au fost puse în circuitul științific noi surse și noi cercetări și s-au realizat noi descoperiri de monumente arheologice, inclusiv descoperiri numismatice, în Bulgaria nord-estică. Apariția de noi surse și informații arheologice sugerează că e necesar să se realizeze o nouă perspectivă asupra evenimentelor din toamna anului 1444. Scopul acestui studiu este de a încerca să pună în lumină situațiile cele mai complicate legate de marșul lui Vladislav Varnenchik în Bulgaria nord-estică, în toamna lui 1444.

STRĂINI ÎN SLUJBA DESPOTULUI ĐURAĐ BRANKOVIĆ PE TERITORIUL SERBIEI

Miloš Ivanović

Rezumat. În timpul domniei despotului Đurađ Branković (1427–1456), influența străinilor a crescut în Serbia. După căderea Tesalonicului în mâinile otomanilor, mulți bizantini de seamă au decis să vină în Serbia. Printre aceștia s-a aflat și Irene Kantakouzen, soția lui Despot Đurađ. Spre sfârșitul celui de-al patrulea deceniu al secolului al XV-lea, fratele său, Thomas Kantakouzenos, a devenit cel mai puternic om de la curtea despotului din Smederevo. Raguzanii aflați în serviciul despotului au îndeplinit mai ales sarcini diplomatice pentru acesta. Adesea, acțiunile lor erau limitate de hotărârile autorităților din Ragusa. Raguzanul Paskoje Sorkočević a fost singurul străin care a deținut un titlu sârbesc, în calitatea sa de administrator al finanțelor domnitorului. Nicola Arhilupus din Cattaro a fost cancelarul latin al despotului. În sfârșit, turcul Ibrahim a fost curtean al lui Đurađ. Străinii au avut un rol important datorită poziției politice specifice a statului sârb pe durata existenței acestuia, în secolul al XV-lea. Unii dintre aceștia au deținut moșii pe teritoriul Serbiei și datorită acestui fapt aparțin clasei nobilimii sârbe.

ASPIRAȚII EDUCAȚIONALE ÎN MEDIUL URBAN AL CARANSEBEȘULUI LA SFÂRȘITUL SECOLULUI XV

Ligia Boldea

Rezumat. În mediul urban al Caransebeșului de la sfârșitul veacului al XV-lea familia Pâclișar de Caransebeș (orașeni după cele mai întemeiate probabilități), înțelege să își consolideze statutul și să își depășească condiția provincială prin trimiterea celor doi fii la studii universitare. A fost aleasă prestigioasa Universitate din Cracovia care, alături de cea din Viena, au fost printre cele mai frecventate centre de studiu de către exponenții elitelor nobiliare și urbane bănățene. Scopul, după câte se pare, a fost acela de a accede în structurile

ecleziastice ale zonei, fapt realizat de către Matei Pâclișar, cel care a fost timp de mai mulți ani (1487-1501) custode, apoi lector al Capitlului din Arad. Despre fratele său, Nicolae, nu deținem nicio informație asupra carierei sale ulterioare studiilor. Puținele documente care pomenesc această familie, legate de obișnuielnice tranzacții funciare, aruncă prea puțină lumină asupra existenței lor. Rămâne însă remarcabil faptul că o familie a unui mic centru urban de provincie a fost capabilă și interesată, în același timp, de a face efortul financiar necesar susținerii tinerilor familiei la una din cele mai prestigioase universități ale Europei centrale. Faptul în sine denotă atât ambițiile cât și dorința de a studia a unor exponenți ai orășenimii caransebeșene, de apreciat într-o vreme în care știința de carte nu s-a situat nici pe departe printre prioritățile sociale și intelectuale ale marii majorități a elitelor vremii.

ÎNCEPUTURILE DREPTULUI DE DONAȚIE AL VOIEVODULUI TRANSILVANIEI

Tibor Neumann

Rezumat. Instrucțiunea transmisă în 1552, de Ferdinand I (1526–1564) lui Andrei Bátori, voievod al Transilvaniei, prin care regele îl autoriza pe voievod să continue liber donarea de moșii mai mici, care în Transilvania sub coroana ungară a ajuns la un moment dat la limita a 20 de sesii țărănești, este de mult timp un subiect cunoscut și citat în istoriografie. Ceea ce nu se cunoaște este de când anume deține voievodul o astfel de putere. Conform autorului, primul voievod care a primit dreptul regal de a face donații de moșii a fost Ioan Szapolyai (1510–1526), devenit mai târziu rege al Ungariei, sub numele de Ioan I (1526–1540). Se pare că a primit acest drept ca o compensație, urmare a primăverii anului 1519 când, la moartea lui Emeric Perényi, Ștefan Bátori, administrator al Timișoarei, a fost ales palatin chiar în locul lui Ioan Szapolyai. Limita inițială a unor astfel de donații era de 400 sesii țărănești, dar se pare că ele au fost foarte curând reduse, pentru că, în chiar anii 1521 și 1523, voievodul a făcut donații care au ajuns la moșii mult mai mici (studiul oferă o analiză detaliată a surselor care au ajuns până la noi, deloc numeroase în acest sens). Se cere subliniat totuși faptul că dreptul de donație al voievodului nu rezulta dintr-o dezvoltare constituțională organică a Transilvaniei, ci a fost ajustat pe măsura celui mai bogat magnat al Ungariei, voievodul Ioan Szapolyai și acest fapt a contribuit apoi la apariția „aurei” princiare în jurul persoanei voievodului, pe lângă sângele regal pe linie maternă. Deoarece până la acest moment ne sunt cunoscute doar două donații ale voievozilor lui Ioan I, după 1526, se pune întrebarea dacă în perioada redactării instrucțiunii din 1552, acest drept, odată garantat lui Szapolyai, a fost utilizat ca un precedent. Este posibil, ca atare, ca dreptul de donație acordat comisarilor regali – între care îl regăsim pe căpitanul general Andrei Bátori – trimiși de regele Ferdinand I în Transilvania, în 1551, și experiența câștigată ca urmare a activității lor acolo să fi contat în acordarea acestei autorități chiar lui Bátori. Este cert că nu numai el, ci și succesorii săi, Francisc Kendi și Ștefan Dobó, și-au exercitat dreptul de donație.

DREPTUL COTIDIAN ÎN EVUL MEDIU

Martyn Rady

Rezumat. În Evul Mediu, instanțele au avut puține lucruri la dispoziție pentru a se ghida în luarea deciziilor. Legea scrisă fost subțire, iar dreptul cutumiar instabil. Atunci când instanțele se refereau la dreptul cutumiar, de cele mai multe ori au făcut acest lucru pentru un efect retoric, emițând judecăți ce erau de folos ori echitabile dar considerate având rădăcini în dreptul cutumiar. Prin apel la legea cutumiară, adunările au putut acționa, de asemenea, într-o formulă legislativă, avansând propuneri de drept obișnuiețnic ce urmau a fi confirmate. Pentru a emite decizii, curțile de judecată au apelat de multe ori fie la echilibrarea drepturilor sau *iura* ale părților, fie au luat o poziție de mijloc între revendicările respective și stabilirea vechimii unor drepturi care, în acest sens, ofereau prioritate. Dar, se putea, de asemenea, ca litiganții să ajungă la un acord între ei și să adapteze dreptul în interesul reciproc, creându-se astfel o sferă juridică separată, care funcționa în afara convențiilor cutumiare normale. Pentru a înțelege modul în care a funcționat dreptul medieval, istoricii ar trebui să renunțe la viziunea pozitivistă asupra dreptului, văzută ca ceva transmis de sus, iar în loc de asta să gândească asupra normelor ce decurg din înțelegerile cu privire la drepturi, stabilite la diferite niveluri, dar asta în maniera „unei serii de lucruri aparent incompatibile care pot conta ca lege”.

IOAN KENDEFI, IOAN GLESÁN ȘI NIKOLA CREPOVIĆ – *FIDELIS* PRAGMATICI ÎN LUPTA PENTRU STĂPÂNIREA TRANSILVANIEI ȘI BANATULUI (MIJLOCUL SECOLULUI AL XVI-LEA)

Costin Feneșan

Rezumat. În cursul luptei pentru stăpânirea asupra Transilvaniei și Banatului, care s-a dus la mijlocul secolului al XVI-lea între Ferdinand I de Habsburg și partida reginei Isabella, trecerea bruscă a combatanților dintr-o tabără în cealaltă a devenit ceva obișnuit, fie pentru a se sustrage unor represalii iminente, fie în speranța unui câștig material. Considerentele politice sau chiar morale par să fi fost cu totul nesocotite în acele împrejurări. Pe temeiul mai multor documente păstrate în Arhiva Națională Maghiară de la Budapesta (al căror text este publicat în anexă) este cercetat destinul unor astfel de *fideles* pragmatici – atât în favoarea uneia cât și al celeilalte tabere –, anume: Ioan Kendefi, originar dintr-o familie a nobilimii mijlocii din Țara Hațegului și părțile Hunedoarei, Ioan Glesán, membru al unei familii de mici nobili din nord-vestul Transilvaniei și Nikola Crepović, un mercenar sârb, care și-a căutat norocul în lupta între cei trei ”mari” (Ferdinand I, regina Isabella și Poarta).

Kendefi, care se aflase până în 1545 de partea reginei Isabella, a schimbat tabăra, trecând de partea lui Ferdinand I. Acesta l-a răsplătit, în 1551, pe al său *fidelis* Ioan Kendefi cu mai multe moșii din comitatul Hunedoara, având în vedere meritele acestuia atât în bătălia de lângă Hațeg (16 noiembrie 1550) cât și la atragerea Caransebeșului și Lugojului de partea lui Ferdinand. Moșiile în cauză aparținuseră până atunci unui aderent al reginei Isabella, fostul consilier princiar Lázár Kún. Se pare că, după revenirea Isabellei la putere (toamna 1556), Ioan Kendefi a pierdut moșiile primite în 1551.

Ioan Glesán, care fusese la început de partea reginei Isabella fără să fi deținut vreo dregătorie însemnată, a fost câștigat pentru cauza lui Ferdinand de către generalul Castaldo,

care comanda trupele din Transilvania aflate în slujba Habsburgilor. La presiunea lui Castaldo, Glesán a fost numit încă în aprilie 1552, în pofida opoziției nobilimii locale, în dregătoria de ban al Caransebeșului și Lugojului. În această funcție, Glesán a manevrat în vara anului 1552 cu multă iscusință – aflându-se poate și sub presiunea nobilimii locale – între partida lui Ferdinand (adică generalul Castaldo și comitele Ștefan Losonczy aflat în Timișoara asediată de turci) și primejdia otomană extremă, astfel ca niciuna dintre părți să nu-i poată reproșa ceva. Mai mult, strădaniilor lui Glesán i se datorește faptul, că banatul Caransebeșului și Lugojului n-a fost ocupat de otomani, doar plătindu-le haraci, dar rămânând de partea lui Ferdinand. Acesta l-a răsplătit în 1553 pe Glesán, păstrându-l în funcția de castelan al Cetății de Baltă (*Küküllövár*) din Transilvania, iar în anul următor i-a dăruit mai multe moșii din comitatele Târnava și Alba, la care acesta se retrăsese încă în 1553. Ne rămâne încă neștiut care a fost destinul lui Glesán după întoarcerea reginei Isabella (1556).

Nikola Crepović este, fără îndoială, exemplul cel mai frapant a unui *fidelis* pragmatic, care n-are niciun scrupul să schimbe taberele cărora le slujește. Până în 1544 l-a servit pe Ferdinand de Habsburg, în calitate de comandant al haiducilor sârbi. În 1545, pe când se afla deja în slujba reginei Isabella, a primit predicatul nobiliar *de Sasvar*. În primăvara anului 1551, Crepović a schimbat din nou tabăra, slujindu-i din nou lui Ferdinand în luptele din 1551-1552 care s-au încheiat cu cucerirea Timișoarei și a Banatului de câmpie de către otomani. Ferdinand I i-a răsplătit până la urmă serviciile aduse, zălogindu-i, la 27 iunie 1553, ”credinciosului” Crepović în schimbul a 1 000 florini ungurești castelul Brănișca împreună cu satele care țineau de acesta. În anul următor, Ferdinand i-a zălogit aceluiași Crepović pe timp de doi ani, în schimbul a 4 000 de florini ungurești, patru moșii din comitatul Târnava. Crepović adulmecase însă la timp schimbările pe cale să se producă în Transilvania, trecând la momentul oportun în tabăra reginei Isabella. Răsplătirea ”credinciosului” revenit a urmat cât de curând. La scurtă vreme după întoarcerea ei în Transilvania (1556), regina Isabella l-a numit pe Crepović membru în Consiliul princiar, iar în vara anului 1558 a primit dregătoria de ban al Caransebeșului și Lugojului, pe care a deținut-o până spre sfârșitul anului 1559. Această figură cu adevărat cameleonică a încetat din viață în 1562, pe când era căpitan al Alföldului, fiind înmormântat în biserica ridicată mai târziu la Bârsău (comitatul Hunedoara) de către soția sa Mara (Margareta) Ovčarović și fiica sa Ecaterina.

IERARHIA MILITARĂ ÎN PRINCIPATUL TRANSILVANIEI. CĂPITANUL GENERAL ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVI-LEA

Florin Nicolae Ardelean

Rezumat. Organizarea militară a Transilvaniei princiare a fost influențată atât de moștenirile medievale cât și de inovațiile epocii moderne timpurii. În a doua jumătate a secolului al XVI-lea ierarhia militară a rămas în esență aceeași ca și cea din secolele precedente. Cea mai importantă poziție în această ierarhie era cea de căpitan general. Această funcție era de obicei dată unor reprezentanți importanți ai nobilimii, bogați, influenți și cu experiență militară. Căpitanul general era de fapt locțiitorul principelui în calitatea sa de comandant suprem al armatei, însă autoritatea sa era de obicei limitată la durata unei singure campanii militare. Evoluția acestei funcții militare, în a doua jumătate a secolului XVI, a fost influențată de necesitățile tânărului stat transilvănean. Printre cei mai importanți deținători ai funcției de căpitan general sau numărat: Ștefan Mailat, Emeric Balassa, Baltazar Bornemisza,

Petru Petrovici, Melchior Balassa de Gyarmath, Cristofor Hagymásy, Ștefan Báthory și Francisc Geszthy.

ÎNTRE EFEMER ȘI FICTIV. COMPLETĂRI LA ISTORIA BANILOR DE CARANSEBEȘ ȘI LUGOJ

Dragoș Lucian Țigău

Rezumat. Acest studiu reia problematica titularilor funcției băniei de Caransebeș și Lugoj (atestată între anii 1536 și 1658). Șirul celor 32 de bani deja cunoscuți se poate completa cu nume noi care, din diverse motive, au fost ignorate sau necunoscute până acum. Cele cinci personaje prezentate aici s-au afirmat în epoca principilor Báthori (1571–1613). Acestea sunt: Farkas Petky, István Bocskai, Lajos Rákóczi, Farkas Kamuthi și Gergely Némethi. Istoricii le-au analizat existența, pe măsura faptelor și influenței lor, dar cercetarea s-a dovedit deficitară în evidențierea ipostazei de ban. Primii doi bărbați figurează cu funcția de ban doar printr-o confuzie istoriografică. Despre următorii doi demnitari, certitudinea dregătoriei de ban este susținută prin informații concise mai vechi, care necesită precizări suplimentare. Ultimul personaj a fost ban doar câteva săptămâni, aspect total ignorat de posteritate.

Ancheta întreprinsă a evidențiat faptul că personajele care au deținut cu adevărat funcția de ban, au avut o prezență nominală în societatea districtelor Caransebeș și Lugoj. Numirea lor s-a făcut exclusiv din rațiuni militare și politice. Efemeritatea funcției a avut și alte cauze importante: absența legăturilor cu nobilimea locală și lipsa proprietăților în Banat. Deși au avut legături fugitive sau imaginare cu Banatul, cele cinci personaje rămân importante prin destinul lor. Se remarcă ambiția de promovare socială, concretizată în ocuparea unor demnități înalte, mergând până la cea de principe al Transilvaniei. Pentru ei, funcția de ban a rămas de importanță secundară.

VALOAREA RESURSEI UMANE ÎN TRANSILVANIA SECOLELOR XVI-XVII

Livia Magina

Rezumat. În mod similar întregii Europe Centrale, și zona aferentă Principatului Transilvaniei a experimentat la nivel social fenomenul iobăgiei, chiar o perioadă mai lungă de timp. Una dintre caracteristicile legale ale proprietății a fost și aceea a posibilității de tranzacționare a domeniului de către stăpân. De regulă, contractele de vânzare-cumpărare nu specifică decât imobiliarele cu descriere și preț, însă se pot regăsi destule documente care precizează tranzacționarea resursei umane a domeniului împreună cu toate utilitățile acestuia. Prețul iobagilor, tranzacționați cu toate bunurile ce le aparțineau, reprezintă un aspect economic neexploatat la nivelul istoriografiei și poate oferi o serie de aspecte noi privitoare atât la lumea rurală în general precum și la relațiile sociale și evoluția economică a domeniului nobiliar ori princiar.

ZĂLOGIRI ȘI DATORII. VALOAREA BUNURILOR ÎN BANATUL SECOLELOR XVI-XVII

Adrian Magina

Rezumat. Banatul epocii moderne timpurii rămâne în continuare un câmp de investigație interesant, destul puțin cunoscut în istoriografie. Zălogirile și datoriile reflectă istoria prețurilor și funcționarea pieței imobiliare în epoca secolelor XVI-XVII. În Banat, cei implicați în tranzacțiile respective au fost în mare măsură membrii elitei nobiliare, singurii care aveau suficienți bani pentru a fi investiți. Prețurile în epocă au fost dictate de condițiile particulare ale fiecărei tranzacții, nobilimea fiind interesată să investească în proprietăți aflate în vecinătatea celor deja deținute. În comparație cu proprietățile funciare, prețul componentei umane, al iobagilor spre exemplu, nu a cunoscut mari oscilații. Dincolo de importanța financiară și economică în general, zălogirile și datoriile oferă indicii în înțelegerea mentalității elitelor, a modului cum s-au coagulat ori destrămat proprietățile în epoca modernă timpurie.

ORAȘUL, PRINCIPELE ȘI ÎNALTA POARTĂ: DESPRE POSIBILITĂȚILE ȘI LIMITELE PRIVILEGIILOR ORĂȘENEȘTI ȘI ALE PUTERII PRINCIARE ÎN TRANSILVANIA SECOLULUI AL XVII-LEA

Edit Szegedi

Rezumat. Pornind de la un conflict iscat la Brașov în anii 1680-1681 legat de ridicarea unei biserici în suburbia brașoveană Blumăna și care a implicat nobilimea calvină, principele și Înalta Poartă, studiul de față încearcă să prezinte complexitatea relațiilor dintre oraș, stări, puterea centrală din cadrul Principatului Transilvaniei, precum și locul unui oraș ardelean în relațiile cu Poarta. Studiul se concentrează asupra limitelor privilegiilor stărilor dar și a puterii princiare în problemele legate de confesiune și politică. În același timp, problema orașului sășesc Brașov este discutată comparativ cu situația orașului liber regesc Târgu-Mureș și a fostului oraș liber regesc Cluj, arătându-se similitudinile problemelor orașelor premoderne dincolo de apartenența confesională și lingvistică.